

Šta je uistinu važno: Odmeravanje odgovornosti vlade i iskorak dalje od BDP-a

Brifing za MKS-ovu vodeću kampanju
Demokratije za ljude

Uvod

Uvod	5
Zašto treba gledati dalje od BDP-a?	7
Osam razloga zašto je BDP nepotpuno merilo ekonomskog napretka	8
Ići dalje od BDP-a: Šest rebalansirajućih indikatora koji čine osnovu za vladino izveštavanje i kreiranje politika	11
1. Ekonomija	12
2. Životni standard	14
3. Porezi, socijalna zaštita i javne usluge	15
4. Životna sredina	16
5. Demokratska prava i slobode	17
6. Angažman ljudi	18

Poverenje u demokratiju se urušilo

Čak i pre COVID-a 19, vlade su upravljale nacionalnim privredama i globalnim ekonomskim modelom koji su izneverili radne ljude i njihove porodice.

MKS-ov Indeks ljudskih prava za 2020. godinu pokazuje kako se demokratski prostor sužava – 54 zemlje su uskratile ili ograničile slobodu govora i okupljanja. Zarade i nivo socijalne zaštite opadaju, a stope nezaposlenosti i nedovoljne zaposlenosti su visoke. Napredak za žene je zastao, a mladi su zabrinuti kako neće moći da ostvare ono što su prethodne generacije uzimale zdravo za gotovo.

Više ljudi na spavanje odlazi gladno nego što je onih, kako svet tvrdi, koji su se izbacili iz siromaštva – a sve to uprkos tome što je svet tri puta bogatiji nego što je bio pre samo dvadeset godina. Više je nego krajnje vreme da se energičnije zahteva od vlada da polože račune.

Uz ogromnu nejednakost – jaz u prihodima, rasnu nepravdu i rodno zasnovanu diskriminaciju, mi smo već neko vreme živeli u jednom dobu ispunjenom gnevom s građanskim nemirima i nepoverenjem u demokratiju. Uticaj nejednakosti na društva je produbilo razaranje koje su izazvali ekstremni vremenski događaji zbog klimatskih promena i naši odabiri povezani s najboljim i najgorim efektima tehnologije.

U situaciji gde je 60% globalne radne snage u neformalnom sektoru, obespravljeno, bez minimalne zarade i socijalne zaštite, i gde je „prekarni“, odnosno nesigurni, rad muka koja pogađa skoro 40% onih s formalnim zaposlenjem, društveni ugovor je ozbiljno narušen. Dostojanstven rad za sve radne ljude mora biti temelj za planiranje oporavka.

Ne može se nastaviti po starom.

Uistinu, sa zdravstvenim i ekonomskim uticajem COVID-a 19 na ljude i društva se jedino možemo uhvatiti u koštac tako što ćemo posmatrati stvar šire od pukog BDP-a.

Inkluzivna i pravičnija budućnost za ljude svih zemalja iziskuje „pravičnu tranziciju“ u svim sektorima privrede.

Vlade moraju delovati u interesu ljudi, a ljudi žele da njihove vlade prerade ekonomska pravila kako bi podsticala rast uz blagostanje za sve. Treba da odmerimo šta je važno ljudima da bi pomerili vladine politike.

Odmeriti šta je važno

Robert F. Kenedi je rekao, pre pola stoleća, kako bruto društveni proizvod (BDP) „meri sve, osim onoga što život čini vrednim“.

Obnavljanje snažnih demokratija i inkluzivnih ekonomija iziskivaće da vlade izmene svoj pristup – da gledaju dalje od uskog vidnog polja koje stvaraju uspon i pad BDP-a zemlje. Moraće da prošire svoj vidokrug kako bi odmerile ono što je uistinu važno.

Da bi se obnovilo poverenje:

1. Ljudi moraju biti u stanju da vide kako se resursi njihove **privrede** koriste za podsticanje otvaranja novih radnih mesta s ciljem ostvarivanja pune zaposlenosti i jednakom ekonomskom participacijom žena i inkluzijom mladih ljudi.
2. **Životni standard** mora biti zasnovan na minimalnim zaradama dovoljnim za život i kolektivnom pregovaranju radi garantovanja dostojanstvenih radnih mesta.
3. Univerzalna **socijalna zaštita** i kvalitetne **javne usluge** moraju biti bastion protiv siromaštva. To mora biti uz **pravično oporezivanje** – gde korporacije plaćaju svoj deo poreza u zemlji gde su ostvarili dobit – a to što se prikupi od poreza se ulaže u javne usluge od vitalnog značaja, uključujući besplatno obrazovanje, stručno obrazovanje i doživotno učenje, besplatno zdravstvo, staranje o deci i o starim osobama, i održivu infrastrukturu.
4. Odgovornost za **životnu sredinu**, neto-nulte emisije i zaštita biodiverziteta (uz čistoću okeana i voda) moraju biti visoko rangirani na političkoj i zakonodavnoj agendi, i za njih se moraju položiti računi u vladinim godišnjim izveštajima.

5. Osnovna **demokratska prava i slobode**, uključujući ljudska i radnička prava, moraju se ostvarivati, uključujući obavezno omogućavanje podnošenja pritužbe i korišćenja pravnog leka.
6. **Angažman ljudi** se mora garantovati glasačkim pravima i pravičnim izbornim granicama i procesima. Angažman mora ići korak dalje od glasačke kutije putem konsultacija, tripartitnih struktura i socijalnog dijaloga, zajedno s drugim merama kojima se odgovara na glasove zajednice. Korišćenjem ovih oruđa uspon autokratskih sistema vladavine će se obuzdati, a ekstremističke desničarske grupe će izgubiti svoju privlačnost za one koji se osećaju isključenima.

MKS je identifikovao skup od šest indikatora predloženih u ovom izveštaju u odnosu na koje ljudi žele da vide napredak. Ti indikatori su standardi u odnosu na koje moramo zahtevati od vlada da polože račune kako bi stvorili pravičniji svet dok pravimo iskorak dalje od BDP-a. Na taj način možemo predefinisati vladino planiranje i izveštavanje.

Obnavljanje poverenja u demokratiju je od ključne važnosti za realizovanje MKS-ovih ambicija da se postigne „novi društveni ugovor“, uključujući ostvarivanje inkluzivnog oporavka od COVID-a 19 i „pravične tranzicije“ za radnike i zajednice dok radimo na stabilizovanju klimatske krize.

U sklopu MKS-ove vodeće kampanje „Demokratije za ljude“ će se:

- Raditi sa sindikatima i njihovim vladama posvećenim transparentnosti i odgovornosti na širokom skupu šest indikatora koji obezbeđuju upravu za stvaranje radnih mesta i zajedničkog blagostanja, finansiranje javnih usluga, obezbeđivanje ljudskih i radničkih prava i inkluzivne socijaldemokratije.
- Zagovarati i podržati finansiranje Ciljeva održivog razvoja (COR) kao najboljeg okvira za globalnu otpornost, što obuhvata dostojanstven rad, javne usluge, socijalnu zaštitu, ravnopravnost i klimatsku pravdu.
- voditi kampanja za ostvarivanje Ciljeva održivog razvoja, a Stogodišnja deklaracija Međunarodne organizacije rada (MOR) će značajno doprineti novom društvenom ugovoru i obnavljanju poverenja u demokratiju.

- Raditi sa sindikatima da bi se pratilo i otkrilo urušavanje poverenja u demokratiju u drugim zemljama.
- Podržati sindikati u organizovanju za demokratiju i univerzalno pravo glasa.
- Izgraditi savezi s civilnim društvom posvećenom širenju demokratske odgovornosti vlade.
- Promovisati reformu multilateralizma da bi se cenila i podržala inkluzivna socijaldemokratija koja obezbeđuje transparentnost i odgovornost vlade za inkluzivna društva utemeljena na ljudskim pravima.

Kao osnov za globalno delovanje, u ovom izveštaju se iznose kritike BDP-a i analiziraju se elementi šest rebalansirajućih indikatora na kojima će se temeljiti vladino izveštavanje i politike uz nacionalne studije slučaja.

Za to će biti potrebna politička volja, ali zajedno možemo pomeriti političku debatu kako bi vlade odmerile ono što je uistinu važno i iskoristiti ovu novu odgovornost vlade za izgradnju poverenja u demokratiju.

Posledice sloma demokratije bi bile isuviše ozbiljne da bismo ih mogli ignorisati.

Šaran Barou, generalna sekretarka MKS-a

Zašto treba gledati dalje od BDP-a?

Jedan od ključnih faktora koji doprinosi opadanju poverenja u demokratiju jeste pretežna upotreba BDP-a od strane mnogim ekonomista i donosilaca odluka. Oni BDP vide kao meru koja daje kratak pregled opšteg zdravlja privrede i društva kroz samo jednu brojku. Koriste ga kao osnovu za razvoj politika s ciljem maksimiziranja BDP-a, ignorišući pri tome druge ključne faktore poput zarada i uslova rada, životnog standarda i ekološke održivosti.

Objašnjenje BDP-a

Oslanjanje samo na BDP kao indikator je duboko manjkavo pošto se njim meri jedino veličina privredne proizvodnje ne odlikavajući nužno kako se taj rast raspoređuje, da li se rast odražava u poboljšanjima životnog standarda, ili da li je kompatibilan s drugim važnim ciljevima kao što je smanjenje emisija ugljeničnih gasova. Takođe je jasno da, dok se rast BDP-a često smatra preduslovom ekonomskog razvoja, u praksi brzi rast se često ne pretače u zdrave razvojne politike i ne vodi poboljšanjima u oblastima kao što su zdravstvo, prosveta, nega, ishrana i smanjenje siromaštva.

Značajne međunarodne institucije, poput Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) i Evropske komisije, prepoznale su nedostatke BDP-a kao primarnog indikatora za procenu ekonomskog i društvenog napretka, i neke zemlje su počele da koriste komplementarne ili alternativne indikatore kao vodiče za odlučivanje.

S obzirom da je izvesno kako će se razorni ekonomski uticaj pandemije COVID-a 19 potceniti ako bude jedino meren efektom na BDP, hitnije je sad nego ikada razviti mere koje nas neće povesti na stranputicu kao što je to slučaj kad se samo BDP koristi.

Iskorak dalje od BDP-a

Pojedine zemlje, i međunarodna zajednica, razvile su jedan broj inicijativa kako bi koristile alternativne ili indikatore komplementarne u odnosu na BDP radi stvaranja osnova za kreiranje politika. One obuhvataju Indeks ljudskog razvoja (HDI) Ujedinjenih nacija, indikatore UN-ovih Ciljeva održivog razvoja i OECD-ov Indeks boljeg života.

Međutim, uprkos sve izraženijem globalnom konsenzusu o nedostacima samo BDP-a kao indikatora za uokviravanje vladinog planiranja, i uprkos postojanju takvih alternativnih okvira, sve to nije dovelo do suštinske promene u pristupu vladinog kreiranja politika. Postoje neki pažnje vredni izuzeci u Novom Zelandu, na Islandu i u Velsu, gde se širi pristup blagostanju svih istražuje u sklopu vladinih prioriteta i budžetiranja.

Naš globalni ekonomski model, s težištem pre svega na maksimiziranju BDP-a se urušio. Novi društveni ugovor je hitno potreban, a kreatori politika moraju gledati dalje od BDP-a da bi razmotrili blagostanje i kvalitet života. Moraju obezbediti dostojanstven rad i kvalitetan životni standard, promovisati pristup javnim uslugama i socijalnoj zaštiti, preduzeti neophodne mere za hvatanje u koštac s klimatskim promenama i promovisati „pravičnu tranziciju“, zaštititi demokratska prava i slobode, i promovisati smislenu participaciju u društvu.

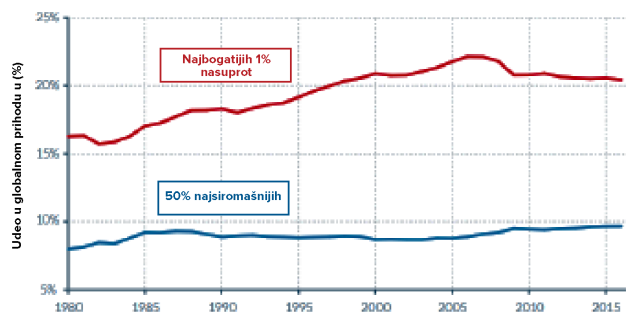
Pomeraj od jednog indikatora za merenje ekonomskog napretka ka uravnoteženijem i sveobuhvatnijem skupu indikatora bio bi prvi, ali nužan, korak kako bi se prihodi i raspodela sredstava, blagostanje i održivost postavili u središte agende kreiranja politika. Time bi se doprinelo obnavljanju poverenja u proces kreiranja politika i omogućila bi se ponovna izgradnja veoma drugačijeg globalnog ekonomskog modela kako bi se ostvarili i oporavak i otpornost, što bi uskladilo ljude i planetu s ekonomijama, i obezbedilo otpornost na šokove u budućnosti.

Osam razloga zašto je BDP nepotpuno merilo ekonomskog napretka

1. Mada BDP meri privrednu proizvodnju, on ne uspeva da delotvorno prikaže kakva je raspodela privrednog rasta i ko tačno ima koristi od ovog rasta.

Štaviše, stope rasta BDP-a nam ne govore da li se široko i ravnopravno raspodeljuje povećanje prihoda koje prati rast BDP-a. Tokom proteklih decenija, povećani prihodi povezani s privrednim rastom sve više i više ostaju u rukama nekolicine odabranih, dok najsiromašnija polovina svetskog stanovništva jedva da ima ikakve koristi od takvog rasta. Kako to grafikon dole pokazuje, udeo u celokupnom globalnom prihodu koji odlazi u ruke najbogatijih 1% svetskog stanovništva značajno se povećao od 1980. godine. Dvadeset dva odsto celokupnog globalnog prihoda je završilo u rukama 1% svetske populacije nasuprot samo 10% za najsiromašnijih 50% svetskog stanovništva u 2016. godini.

Uspom najbogatijih 1% nasuprot stagnaciji globalno najsiromašnijih 50% svetskog stanovništva, 1980-2016

Izvor: Izveštaj o nejednakosti u svetu (2018)

2. Takve rastuće nejednakosti su indikativne za ekonomski sistem u kome prednost imaju bogati, a ignorišu se brige većine ljudi.

Nalazi Globalne ankete MKS-a, u sklopu koje su anketirani ljudi iz 16 zemalja na pet različitih kontinenta, pokazuju kako više od sedam od deset ispitanika (71%) veruje da radni ljudi nemaju dovoljno uticaja na to kako se uspostavljaju pravila u globalnoj privredi, kao i da najbogatijih 1% ljudi imaju isuviše uticaja.¹

3. BDP kao samostalno merilo privrednog učinka takođe zanemaruje da li se povećanje privrednog rasta odlikava u povećanju radničkih zarada i poboljšanje uslova rada.

U nekim zemljama, rast BDP-a se odrazio na povećanje zarada i životnog standarda. Takođe je istina kako postoji sklonost ka korelaciji između viših nivoa BDP-a per capita i viših nivoa javnog zdravlja i obrazovanja, viših zarada i nižih nivoa siromaštva i nezaposlenosti. Međutim, u mnogim zemljama, rast BDP-a i viši nivoi BDP-a per capita se nisu u dovoljnoj meri pretočili u bolji život i bolje uslove rada, a u proteklim decenijama rast BDP-a je znatno nadmašio porast zarada u većini zemalja.

Kao što je to prikazano dole, udeo zarada kao procenta BDP-a (tj. udeo prihoda od rada) značajno je opadao tokom proteklih decenija u većini razvijenih i nadolazećih ekonomija, dok su zarade stagnirale u poređenju s povećanjem produktivnosti.² Izuzetak od sporog rasta zarada su, ponovo, oni s najvećim prihodima čije su se zarade uvećale znatno brže nego zarade u drugim prihodovnim grupama.³

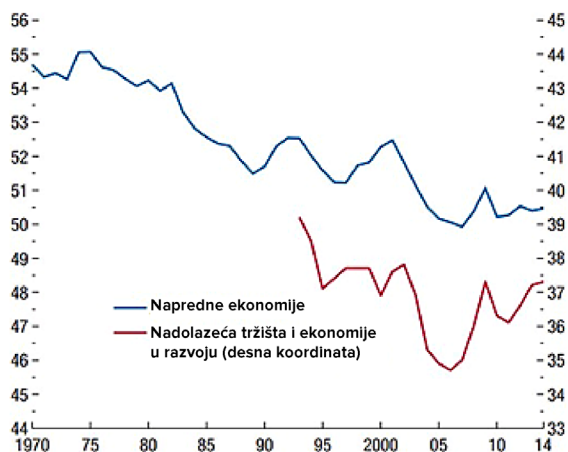
4. Čak i pre izbijanja pandemije COVID-a 19, slab kvalitet radnih mesta i širenje slabo plaćenog i prekarnog, odnosno nesigurnog, rada su potpomogli opadanje udela prihoda od rada.

Kreatori politika su dugo koristili niske ili nepostojeće minimalne zarade, mere usmerene na kazualizaciju (prim. prev. privremeni i povremeni poslovi) tržišta rada i napore da se ograniče osnovna radnička prava radi smanjenja troškova rada i povećanja dobiti nauštrb radnika i njihovih porodica. Takve strategije često promoviraju međunarodne organizacije i finansijske institucije.⁴

Drugim rečima, u mnogim zemljama, rast BDP-a se ne raspodeljuje na ogromnu većinu radnih ljudi putem povećanja zarada, nego mu se, umesto toga, često težilo nauštrb radnih mesta i izvora sredstava za život radnika.

Evolucija udela prihoda od rada

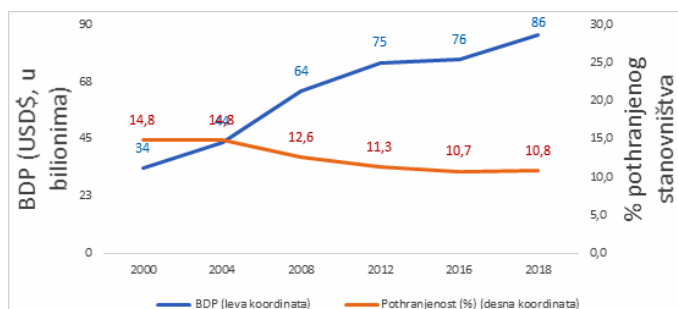

Izvor: MMF (2017) Pokretači opadajućeg udela prihoda od rada

5. Mada BDP pokriva finansijski prihod koji generiše privredna proizvodnja, on ne uspeva da pruži informaciju o blagostanju radnika i društva u celini.

Obračun BDP-a na nacionalnom nivou jednostavno zanemaruje uslove rada, nivoe siromaštva i osnovne usluge poput zdravstvenih i obrazovnih. Tokom prošle dve decenije, rast globalnog BDP-a se skoro utrostručio, a BDP per capita se udvostručio,⁵ dok se udeo ljudi širom sveta koji su pothranjeni smanjio za samo 4% (ili 28% sveukupno), a napredak u pogledu smanjenja gladi je zastao u proteklim godinama.

Globalni BDP (u američkim dolarima, u bilionima) i % pothranjenog stanovništva (2000-2018)

Izvor: MKS-ov proračun zasnovan na podacima Svetske banke (BDP) i FAO-a (pothranjenost)

Beleška: Podaci o pothranjenosti za 2018. godinu i projekcije FAO-a

Radi dodatne ilustracije treba reći da je Jugoistočna Azija doživela brz privredni rast tokom prošle decenije, pri čemu se BDP povećao od \$1,1 bilion do \$2,5 biliona. Međutim, procena je kako 80% ljudi u regionu i dalje nemaju priuštive usluge poput zdravstvenih.⁶ Isto tako, Sjedinjene Američke Države – s najvišim nivoima BDP-a na svetu i među najvišim nivoima BDP-a per capita – su u 2018. godini imale 39,7 miliona stanovnika u apsolutnom siromaštvu (oko 12% stanovništva) i 27,5 miliona bez zdravstvenog osiguranja.⁷ Nedavno je nezaposlenost u SAD dostigla brojku od 29,7 miliona uprkos neodgovarajućem nivou socijalne zaštite koji obezbeđuju naknade za nezaposlenost u zemlji.⁸

6. Rast BDP-a se nije često pretočio u povećana socijalna ulaganja.

Pristup socijalnoj zaštiti – doprinosan ili nedoprinosan – kao i osnovnim uslugama poput onih obrazovnih i zdravstvenih ostaju daleka stvarnost za veliki deo svetskog stanovništva. Više od pola sveta nema pristupa socijalnoj zaštiti, i manje od jedne trećine čovečanstva je u mogućnosti da uživa sveobuhvatan nivo zaštite.⁹ Pokrivenost socijalnom zaštitom je, štaviše, znatno opala u nekim zemljama tokom proteklih godina zbog mere štednje, a adekvatnost i održivost sistema socijalne zaštite je dovedena u pitanje.¹⁰ Trebalo je da se široko rasprostranjen i brz privredni rast do koga je došlo tokom proteklih godina pretoči u brza poboljšanja u životima svetskog stanovništva, ali to nije bio slučaj.

7. Urgentnost klimatskih promena je ozbiljno dovela u pitanje naš aktuelni ekonomski model proizvodnje i potrošnje, kao i korišćenje BDP-a kao primarnog indikatora za usmeravanje kreiranja politika.

BDP zanemaruje uticaj strategija rasta zemalja na životnu sredinu jer uzima u obzir samo proizvedena „dobra“, ne mereći pri tome „loše“ – ili negativne nusproizvode takvog rasta.¹¹ Zemlje često teže ostvarivanju rasta putem podsticanja ekološki štetnih aktivnosti koje osiromašuju resurse uprkos činjenici što su takve strategije neodržive na dugi rok i što predstavljaju velike rizike za zdravlje, ljudsko blagostanje i čak dugoročni opstanak života na Zemlji.

Brojne studije pokazuju kako povećanje BDP-a može dovesti do povećanog osiromašenja resursa i potrošnje energije. Dok su neke zemlje nedavno počele da uspešno razdvajaju rast od emisija ugljeničnih gasova,¹² kritičari su, svejedno, ukazali kako je takvo razdvajanje često posledica izmeštanja ekološki štetnih proizvodnih procesa u druge zemlje.¹³ Da bi se privredni razvoj uskladio sa ekološkom održivošću i zaštitom prirodnih resursa, sve veći broj ekonomista predlaže da se napravi otklon od naših trenutnih linearnih procesa proizvodnje i potrošnje, gde je težište prekomerno na BDP-u, ka cirkularnoj ekonomiji.¹⁴

8. BDP pretežno zanemaruje doprinose neformalne ekonomije i žena.

Postoji sklonost da se neplaćeni i neformalni rad, koji nesrazmerno obavljaju žene, ne uračunava u BDP, što dovodi do potcenjivanja indikatora doprinosa žena privredi i širem društvu. Konzervativne procene pokazuju kako bi neplaćeni rad koji obavljaju žene širom sveta mogao vredeti i do \$10 biliona godišnje, što je jednako otprilike 13% globalnog BDP-a.¹⁵ Radnici u neformalnoj ekonomiji čine preko 60% radne snage u svetu, a u nekim zemljama je ova stopa značajno viša.¹⁶ Na primer, procenjuje se kako doprinos radnika u neformalnom delu ekonomije u Indiji – kojih je oko 90% od ukupne radne snage – čini 62% BDP-a zemlje. Međutim, ovaj doprinos se ne obračunava u zvaničnim procenama.¹⁷

Otklon od BDP-a: Postojeće inicijative na nacionalnom i međunarodnom nivou

Nekoliko zemalja priznaje kako je BDP nepotpuno merilo ekonomskog i društvenog učinka, i eksplicitno su odlučile da koriste alternativne ili komplementarne indikatore kao osnovu za kreiranje politika.

Belgijski nacionalni zavod za statistiku objavljuje indikatore kojima se dopunjuje BDP na temelju Ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija. Belgijski socijalni partneri trenutno raspravljaju o tome kako obogatiti skup indikatora koji bi pomogao da se dodatno utvrde temelji za debate o politikama.

Butan je razvio indeks Bruto nacionalne sreće (BNS), u sklopu koga se razmatra niz domena, uključujući psihološko blagostanje, zdravlje, korišćenje vremena, obrazovanje, ekološka održivost i životni standard, i ima prvenstvo u odnosu na BDP u pogledu postavljanja osnova za kreiranje politika.

Ministarstvo finansija **Novog Zelanda** mora da razmotri socijalne i prirodne parametre, a ne samo BDP u svom ekonomskom planiranju.

Italijanski zakon o budžetu propisuje da se izveštaj o 12 indikatora, uključujući one o pravičnom i održivom blagostanju, mora podneti parlamentu svake godine uoči rasprava o budžetu.

Island i **Škotska** razvijaju okvire za blagostanje u sklopu vladinog polaganja računa javnosti.

Danski nacionalni zavod za statistiku redovno objavljuje širok spektar indikatora koji nadopunjavaju BDP u vezi sa zaštitom životne sredine, uslovima za život, oporezivanjem i javnim uslugama, između ostalog, radi utvrđivanja temelja za proces kreiranja politika.

Na međunarodnom nivou, **Indeks ljudskog razvoja** (engl. *Human Development Index, HDI*), koga su razvile Ujedinjene nacije, je složeni indikator učinka zemalja u sledećim domenima: životni vek u oblasti zdravstva, očekivana i prosečna dužina školovanja, i bruto nacionalni dohodak per capita. Međutim, u praksi, ovaj indikator je obično u snažnoj korelaciji s BDP-om per capita.

Indikatori Ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija su razvijeni da bi se pratio napredak u ostvarivanju opredeljenja zemalja iz Agende 2030 koja pokriva niz ciljeva uključujući smanjenje siromaštva, rodnu ravnopravnost, dostojanstven rad i privredni rast, zdravstvo, ishranu, obrazovanje, klimatsku akciju i smanjenje prihodovne nejednakosti.

Ići dalje od BDP-a: Šest rebalansirajućih indikatora koji čine osnovu za vladino izveštavanje i kreiranje politika

Kritičari BDP-a s pravom ukazuju kako ono što merimo utiče na to što činimo, i ako su merenja ograničena ili manjkava, odluke mogu biti iskrivljene.¹⁸ Da bi se premostio jaz između merenja ekonomskog i društvenog učinka i realnosti s kojom se suočavaju radni ljudi i građani, merila kojima se nadopunjava BDP su neophodne, a mere je nužno preduzeti kako bi se podstakle vlade da naprave odmak od politika usredsređenih na BDP. Globalna komisija za budućnost rada MOR-a je upravo to naglasila, ukazujući na potrebu ne samo da se razvijaju dopunski indikatori napretka – uključujući one povezane s blagostanjem, ekološkom održivošću i ravnopravnošću – već i da se prilagode politike i preobliče strukture za podsticaje poslovanja.¹⁹

Novi skup indikatora

Sindikati predlažu kontrolnu tablu indikatora za dopunu BDP-a, koji bi obuhvatili ključne elemente funkcionalnog društva i privrede. To je još značajnije u odnosu na zapošljavanje, uz dobre izgleda da postojeće politike dodatno vode ka „rastu bez stvaranja novih radnih mesta“. Takvi indikatori bi pokrili sledeće:

- **Ekonomija:** Indikatori koji pokrivaju ne samo privrednu proizvodnju, nego i način na koji se prihodi i novostvorena vrednost raspodeljuju među stanovništvom, i kako se rast pretače u veći broj boljih radnih mesta. BDP se može i dalje koristiti kao jedan od indikatora, skupa sa BDP-om per capita, doduše vlade bi trebalo da ulože napore

kako bi se poboljšao BDP indikator zarad odsluškavanja vrednih ekonomskih doprinosa koje trenutno ne pokriva BDP (na primer, neplaćeno pružanje usluga nege, udeo neformalne ekonomije). Štaviše, dodatni ekonomski indikatori bi mogli obuhvatiti one pokazatelje kojima se meri nejednakost prihoda (na primer, Džini koeficijent), udeo dohotka od rada, neto porast novih radnih mesta i rodne neravnopravnosti na tržištu rada.

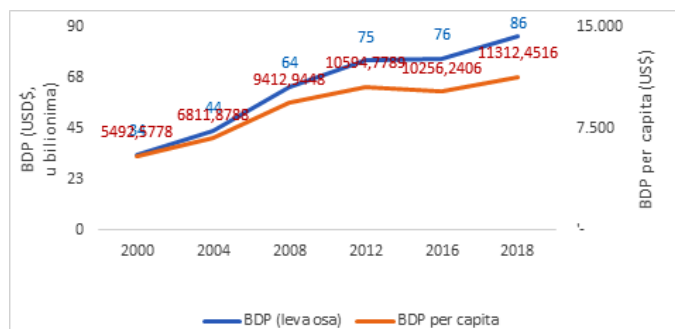
- **Životni standardi:** Indikatori koji pokrivaju da li ljudi imaju pristupa pristojnom životnom standardu. Takvi indikatori bi mogli obuhvatiti troškove života, prosečne i medijalne zarade, rast zarada i minimalne plate. Stope siromaštva bi takođe bile značajne, ali takve procene treba da budu verodostojne, specifične za datu zemlju i zasnovane na troškovima života, umesto da se oslanjaju na granicu siromaštva kako ju je definisala Svetska banka.²⁰
- **Porezi, socijalna zaštita i javne usluge:** Indikatori koji pokrivaju kako se oporezuju resursi među stanovništvom i ulažu u ključne beneficije i usluge. Indikatori mogu obuhvatiti one koji mere progresivnost oporezivanja, pokrivenost socijalnom zaštitom i pristup osnovnim javnim uslugama, poput zdravstva, obrazovanja, staranja o deci i starijim osobama.
- **Životna sredina:** Indikatori koji obuhvataju ekološku održivost, što bi moglo uključiti one pomoću kojih se prati napredak ka postizanju neto nultih emisija štetnih gasova, nivoa zagađenosti i postojanja dogovorenih mera „pravične tranzicije“, između ostalih. Takođe bi bilo važno uzeti u obzir zdravlje i bezbednost na radu.
- **Demokratska prava i slobode:** Indikatori koji obuhvataju poštovanje osnovnih ljudskih i radničkih prava, što bi moglo uključiti MKS-ov Indeks globalnih prava, pokrivenost kolektivnim pregovaranjem i socijalni dijalog, kao i mehanizme za pokrivanje prava migranata. Takođe bi se mogle uzeti u obzir demokratske mere na radnom mestu.
- **Angažman ljudi:** Indikatori koji pokrivaju stepen u kome se građani uključuju u donošenje odluka koje imaju uticaja na njih, kao i nivo transparentnosti vlade. To može obuhvatiti konsultacije o politikama, glasačka prava, postojanje tripartitnih institucija i procesa, mere za suzbijanje korupcije, između ostalog.

O obrazloženju zašto je svaki od ovih skupova indikatora relevantan za odmak od BDP-a u vladinom izveštavanju se raspravlja u šest sledećih pododeljaka.

1. Ekonomija

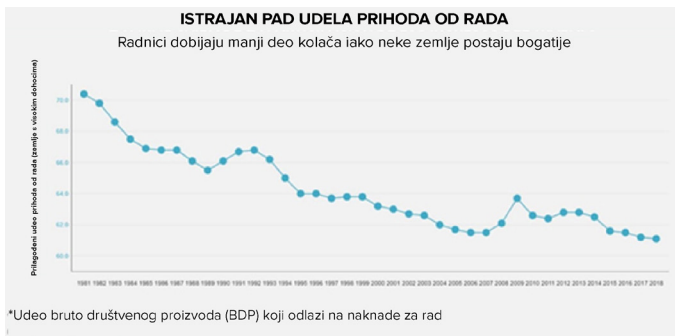
Kada se istražuje zdravlje ekonomije, BDP pruža značajan uvid kreatorima politika, jer prikazuje ukupnu vrednost dobara i usluga proizvedenih unutar zemlje, što daje ilustraciju veličine ekonomije. BDP per capita je takođe koristan indikator, jer pokazuje koja je veličina ekonomije u poređenju s veličinom stanovništva – što olakšava poređenje ako se privredni rast podiže uz rast stanovništva i takođe omogućava lakše poređenje privreda s različitim veličinom stanovništva. **Međutim, proučavanje samo BDP-a i rasta BDP-a ne prikazuje kako se plodovi globalne ekonomije raspodeljuju među stanovništvom sveta.**

Rast globalnog BDP-a i BDP-a per capita

Izvor: MKS-ovi proračuni na temelju baze podataka Svetske banke (podaci iz 2018. godine – poslednji dostupni podaci)

Globalni BDP i BDP per capita su značajno porasli tokom prošle dve decenije; globalni BDP se skoro utrostručio, a BDP per capita se više nego udvostručio. **Ipak, tokom ovog perioda brzog rasta, zarade su globalno stagnirale i nisu držale korak s rastućom produktivnošću.** Globalni rast realnih zarada zaostaje za privrednim rastom, ostvarivši porast od samo 1,6% u 2017. godini, što je najniži rast od 2008. godine,²¹ a udeo zarada kao procenta BDP-a je dramatično opao u mnogim zemljama,²² pošto privredni rast nije podeljen s radnim ljudima kroz povećanje plata.

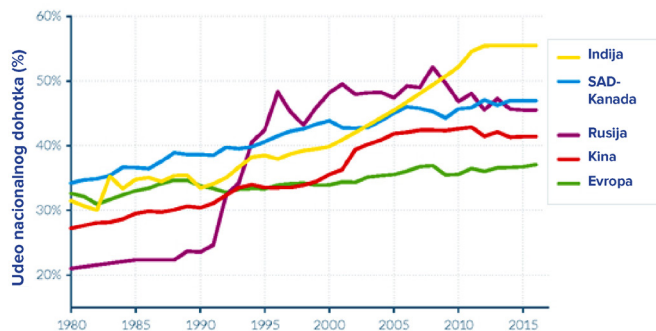
Izvor: MOR na osnovu podataka Evropske komisije (podaci iz AMECO-a – prim. prev. godišnja makroekonomska baza podataka Generalnog direktorata Evropske komisije za ekonomske i finansijske poslove)

Globalni rast BDP-a takođe nije pratilo dovoljno povećanje stvaranja radnih mesta. Prema MOR-u, skoro pola milijarde ljudi nema adekvatan pristup plaćenom radu ili su nezaposleni, tj. imaju manje plaćenih radnih sati nego što bi želeli.²³ Ne stvara se dovoljno radnih mesta, i projekcija je da će se nezaposlenost povećati za oko 2,5 miliona osoba samo u 2020. godini.²⁴ Za one koji jesu zaposleni kvalitet radnog mesta ostaje glavna briga pošto je sve više slabo plaćenih, nesigurnih i neformalnih radnih mesta u mnogim zemljama.

Nejednakost u prihodima je velika i raste u većini zemalja. U ovom trenutku, 2.153 milijardera u svetu poseduje više sredstava nego 4,6 milijardi ljudi – 60% celokupne populacije ove planete,²⁵ a samo 50 kompanija u svom posedu drži bogatstvo koje je ekvivalentno onome koje ukupno poseduje 100 zemalja u svetu.²⁶ Nekima je pandemija COVID-a 19 donela iznenadnu dobit. Šef Amazona Džef Bezos je uvećao svoje lično bogatstvo za \$13 milijardi za samo jedan dan (20. jula 2020). Njegova lična ukupna imovina se sada procenjuje na \$189 milijardi.²⁷

Prvih 10% najbogatijih ljudi u svom posedu imaju sve veći udeo svetskih prihoda (što je prikazano na donjem grafikonu), dok je udeo srednje klase opao sa 43% u 1980. godini na 38%.²⁸ Narastajuće prihodovne nejednakosti podrivaju pravičnost u društvu, doprinoseći rastućem siromaštvu i socijalnom isključenju, i prete socijalnoj koheziji.²⁹ Takođe podrivaju održiv ekonomski napredak,³⁰ i to kreatori politika moraju razmotriti pri praćenju veličine i zdravlja privrede.

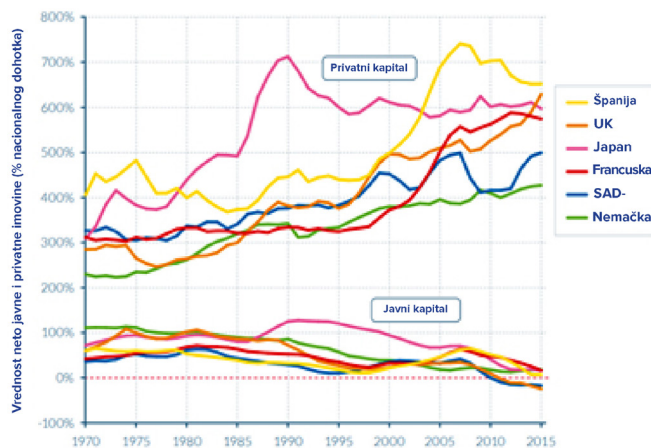
Evolicija udela u nacionalnom dohotku prvih 10% najbogatijih ljudi, odabrane ekonomije

Izvor: Izveštaj o svetskoj nejednakosti za 2018. godinu – zasnovano na bazi podataka o svetskoj nejednakosti 2017.

Rast nejednakosti u prihodima se poklopio sa značajnim porastom bogatstva u privatnom posedu u poređenju s javnom imovinom (tj. ukupna javna imovina minus dugovi) tokom prošlih decenija. U Izveštaju o svetskoj nejednakosti se vidi kako privrede raznih zemalja postaju bogatije, ali i kako vlade postaju siromašnije. To je tako zbog veoma velikih transfera javne imovine u privatne ruke u skoro svim zemljama, bilo da su bogate ili u razvoju, a često se to dešava u kontekstu privatizacionih politika.³¹ Smanjenje javne imovine ograničava sposobnost vlada da uređuje privredu i privatne aktere u privredi – koji postaju sve moćnije snage u ekonomiji, a to sputava kapacitet vlada da preraspodeli prihod kroz politike za tržište rada, oporezivanje i socijalnu zaštitu.

Rast privatnog kapitala nasuprot opadanju javnog kapitala, odabrane ekonomije

Izvor: Izveštaj o svetskoj nejednakosti za 2018. godinu – zasnovano na bazi podataka o svetskoj nejednakosti 2017.

Rodna neravnopravnost na radnom mestu i oblasti pružanja nege istrajava širom sveta. Žene su značajno podzastupljene na radnim mestima u formalnoj ekonomiji i previše su zastupljene na loše plaćenim, nesigurnim radnim mestima zbog nejednake raspodele rada u oblasti pružanja nege između muškaraca i žena, nedostatka priuštvivih kvalitetnih usluga nege, rodni stereotipa i diskriminacije. Aktuelna globalna

stopa participacije radne snage za muškarce je 74%, a za žene je samo 47%,³² pri čemu žene, u proseku, zarađuju oko 20% manje nego muškarci po svakom radnom satu.

Štaviše, svakoga dana, žene i devojke širom sveta obavljaju otprilike 12,5 milijardi sati neplaćenog rada, prema MOR-u. Procenjuje se da ovaj rad ima monetarnu vrednost od \$10,8 biliona godišnje – oko 13% globalnog BDP-a, ili trostruka vrednost globalne industrije visokih tehnologija.³³ Međutim, takav neplaćeni rad se ne uračunava u kalkulacijama BDP-a, niti je to rad u neformalnoj ekonomiji, koja pokriva 60% radnika u svetu i u kojoj su žene nesrazmerno puno zastupljene.³⁴

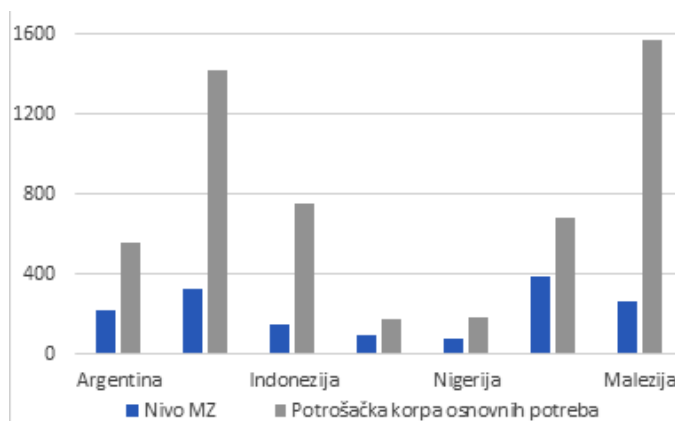
Presudno je važno za rešavanje problema rodnog jaza veliko ulaganje u oblast pružanja nege, što bi ne samo smanjilo taj jaz nego i podstaklo stvaranje radnih mesta unutar, i izvan, sektora nege, uglavnom za žene, ali i za muškarce.³⁵

Vlade moraju težiti tome da ogole ove ekonomske nejednakosti kroz svoj odabir načina na koji mere ekonomski uspeh. To bi poslužilo kao sredstvo za sputavanje nekih od najgorih efekata koji proističu iz pristupa oslonjenog samo na merenje BDP-a.

2. Životni standard

Milioni radnih ljudi širom sveta ne zarađuju dovoljno za dostojanstven život. Niske zarade, i neadekvatne ili nepostojeće minimalne zarade, onemogućavaju radnicima da obezbede dostojanstven život za sebe i svoje porodice. Prema Globalnoj anketi MKS-a, 83% ispitanika u 13 G20 zemalja kako minimalna zarada nije dovoljna za život. Procenjuje se kako 300 miliona radnika u nadolazećim ekonomijama i zemljama u razvoju trenutno zarađuju manje od \$1,90 dnevno, a dodatnih 430 miliona radnika u nadolazećim ekonomijama i zemljama u razvoju zarađuju između \$1,90 i \$3,10 dnevno,³⁶ pri čemu još na milione drugih u tim zemljama žive ispod granice onoga što je potrebno njima i njihovim porodicama da bi imali dostojanstven život. Za mnoge vlade je održavanje troškova radne snage na niskom nivou strategija putem koje pokušavaju da privuku investicije i ostvare privredni rast, ali sve je više dokaza koji pokazuju kako se u takvom pristupu zanemaruje negativan uticaj zarada u siromaštvu na ukupnu potražnju, produktivnost i formalnu zaposlenost.³⁷

Minimalni nivo zarada nasuprot troškovima života za prosečnu porodicu (u USD), odabrane zemlje

Izvor: MKS-ovi regionalni forumi o minimalnim zaradama, nacionalna ministarstva

Beleška: U slučaju više minimalnih zarada, bira se najniža. Potrošačka korpa se obračunava po osnovu domaćinstva prosečne veličine.

Uprkos decenijama tokom kojih se uzastopno iskazivala globalna posvećenost smanjenju siromaštva, ona i dalje istrajava širom sveta i povećava se u nekim zemljama. Mada neka međunarodna tela, poput Svetske banke, tvrde kako se siromaštvo smanjilo tokom proteklih godina, nacionalne i regionalne procene protivreče tim nalazima. U izveštaju iz 2018. godine Ekonomske i socijalne komisije UN-a za azijsko-pacifički region se ukazuje na to kako je 520 miliona ljudi u regionu pothranjeno, te da 1,2 milijardi ljudi nemaju osnovne higijenske uslove. Procene Ekonomske komisije UN-a za Latinsku Ameriku i Karibe pokazuju kako su se siromaštvo (29,6%) i krajnje siromaštvo (10,2%) povećali od 2012. godine.

Ako mere životni standard, nasuprot samo BDP-u, vlade nema čega da se plaše. Povećanje plata, hvatanje u koštac sa siromaštvom i poboljšavanje sveukupnog životnog standarda donosi široke ekonomske koristi. Mada poslodavci često tvrde kako bi podizanje minimalnih zarada imalo negativnog uticaja na poslovanje preduzeća, uz posledično smanjenje broja radnih mesta, velika većina stručne literature pokazuje kako minimalne zarade imaju malo, ili nimalo, uticaja na zaposlenost.³⁸ Studije u nadolazećim ekonomijama, poput Brazila, Indonezije i Južne Afrike, sugerišu kako je minimalna zarada imala ili neznatan ili pozitivan uticaj na zaposlenost, te pozitivan uticaj na siromaštvo i nejednakost u prihodima.³⁹ MKS-ovo istraživanje je takođe pokazalo kako bi povećanje minimalne zarade radi obezbeđivanja plate dovoljne za život predstavljalo mali deo dobiti koju ostvaruju velike korporacije, gde dobit po svakom radniku u njihovom lancu snabdevanja može iznositi čak \$17.000.⁴⁰ Štaviše, OECD je ukazao na sve veće korišćenje veština i veće produktivnosti koja je posledica viših minimalnih zarada, pored smanjenja siromaštva među zaposlenima.⁴¹

3. Porezi, socijalna zaštita i javne usluge

Socijalna zaštita je međunarodno priznato ljudsko pravo; međutim, globalna pokrivenost socijalnom zaštitom je i dalje zabrinjavajuće mala. Manje od jedne trećine svetskog stanovništva je pokriveno sveobuhvatnim sistemima socijalne zaštite, a manje od pola ima pristupa makar jednoj povlastici socijalne zaštite. Određene grupe su nesrazmerno puno izostavljene iz sistema socijalne zaštite, poput žena, migranata, neformalnih radnika i onih koji su angažovani na prekarnim, tj. nesigurnim radnim mestima – što ih čini nesrazmerno puno izloženim riziku od siromaštva i isključenosti. Čak i kada ljudi imaju pristupa socijalnoj zaštiti, nivo naknada je često žalosno nizak i nedovoljan za omogućavanje dostojanstvenog života. Nedavno kresanje troškova u socijalnoj zaštiti, u kombinaciji s porastom nestandardnih oblika rada, dodatno pretila adekvatnosti, pokrivenosti i finansijskom temelju socijalne zaštite, a radnike čini sve ranjivijima.⁴²

Efektivna pokrivenost socijalnom zaštitom, globalna procena, po populacionim grupama (u procentima)

Izvor: MOR-ov Izveštaj o socijalnoj zaštiti u svetu za 2017-2019.⁴³

Ulaganja vlade u javne usluge – uključujući zdravstvo, prosvetu i usluge nege – imaju ključnu ulogu u smanjenju siromaštva i ranjivosti, unapređujući javno zdravlje, razvoj veština i zapošljivost, i podržavajući jednake šanse. Međutim, nivo pružanja javnih usluga je nedopustivo nizak u mnogim zemljama. Zbog odsustva priuštive zdravstvene nege, procenjuje se kako će 800 miliona ljudi potrošiti najmanje 10% svog prihoda u domaćinstvu na plaćanje zdravstvenih usluga, među kojima će njih 100 miliona biti potisnuto ispod granice krajnjeg siromaštva.⁴⁴

Raspoloživost formalnih usluga nege takođe je ograničena u mnogim zemljama. Preko 35,5 miliona dece uzrasta do pet godina ostaje kod kuće bez nadzora odrasle osobe zbog nedostatka alternativnih opcija za pružanje usluga nege i staranja,⁴⁵ a još više miliona žena ostaje izvan tržišta rada zbog odsustva priuštivih usluga nege i staranja.⁴⁶ U 2016. godini, 263 miliona dece i mladih osoba nije pohađalo školu, što čini skoro petinu globalne populacije u ovoj starosnoj grupi.⁴⁷

Dok neke vlade i međunarodne institucije često predočavaju nepriuštivost univerzalne socijalne zaštite i javnih usluga kao razlog za kresanje sredstava, ili za

neširenje stope pokrivenosti, **dokazi zapravo pokazuju kako je širenje socijalne zaštite i javnih usluga ekonomski izvodljivo u većini zemalja.** Procene fondacije „Fridrih Ebert“, na primer, ukazuju da, na kratak rok, 71 zemlja bi mogla ostvariti minimum socijalne zaštite za sve opredeljivanjem dodatnih 2% BDP-a ili manje u tu svrhu. **Premošćivanje ovog jaza u finansiranju je, stoga, prevashodno pitanje političke volje.**⁴⁸

Pored toga što je priuštivo, ulaganje u socijalnu zaštitu i javne usluge donosi široke koristi zajednicama i široj ekonomiji. Pokazano je kako takva ulaganja imaju pozitivne efekte na veštine, zapošljivost i sveukupnu produktivnost.⁴⁹ Formalne usluge pružanja nege i staranja o deci i starijim licima takođe uklanjaju barijeru za ulazak i ostanak žena na tržištu rada, što bi, zauzvrat, povećalo poreske prihode i doprinose za socijalnu zaštitu.

Postoje takođe šire makroekonomske koristi, uključujući povećanu sveukupnu potražnju. Studije pokazuju kako su, tokom finansijske krize iz 2008. godine, zemlje koje su imale delotvorne sisteme socijalne zaštite bile u stanju da bolje reaguju na krizu jer su takve povlastice i davanja iz sistema socijalne zaštite ublažili negativan uticaj na potrošnju i sprečili su dodatno produblivanje krize. Cena koštanja socijalne zaštite je tipično pola ekonomske cene povećanja nezaposlenosti do koje je moglo doći.⁵⁰

Pravično oporezivanje je suštinski važno za obezbeđivanje solidne finansijske osnove za socijalnu zaštitu i javne usluge. U nekim zemljama, veće poresko opterećenje je na najsiromašnijim prihodovnim grupama stanovništva umesto na najbogatijima. Na primer, u Brazilu i Ujedinjenom Kraljevstvu Velike Britanije i Severne Irske, najsiromašnijih 10% stanovništva plaća procentualno veći udeo svojih prihoda u domaćinstvu u vidu poreza nego najbogatijih 10%.⁵¹

Poreske stope za najbogatije pojedince i korporacije su se smanjivale ili su stagnerale tokom prošlih godina, u poređenju s porezima razrezanim običnim radnim ljudima i porodicama (vidi grafikon dole). Na primer, najviša stopa poreza na lični dohodak u bogatim zemljama je opala sa 62% u 1970. na samo 38% u 2013. godini, a prosečna stopa u siromašnim zemljama je samo 28%.⁵² Procene Oksfam-a pokazuju kako bi samo porez na lični dohodak po stopi od 0,5% za 1% najbogatijih ljudi mogao dovesti do porasta poreskih prihoda koji je veći od godišnje potrošnje na obrazovanje 262 miliona dece izvan škole i zdravstvenu negu potrebnu za spasavanje 3,3 miliona života.⁵³ Pored ispravljanja istrajnih nepravdi u poreskim sistemima, treba uvesti nove poreze, uključujući „digitalne“

poreze za superprofite ogromnih multinacionalnih digitalnih korporacija.

Sve odgovorne vlade, koje teže tome da naprave iskorak u odnosu na BDP, bi trebalo da izmere pristup njihovih građana socijalnoj zaštiti, opseg ulaganja u javne usluge i pravičnost svog poreskog sistema. Ako bi to učinile, odgovorne vlade bi tako ukazale na neke od najgorih primera socijalne nejednakosti s kojima se treba uhvatiti u koštac i rešavati ih.

Promena poreskih prihoda 2007-2015 (% BDP)

Izvor: Oksfam (2019), Javno dobro ili privatno bogatstvo

4. -Životna sredina

Mada je privredni rast doprineo povećanom blagostanju za neke, pogotovo u razvijenim ekonomijama, uticaj na životnu sredinu putem korišćenja prirodnih resursa, zagađenje i proizvodnja otpada su se značajno povećali. Neodrživi obrasci proizvodnje i potrošnje dovode u pitanje naš aktuelni ekonomski model.

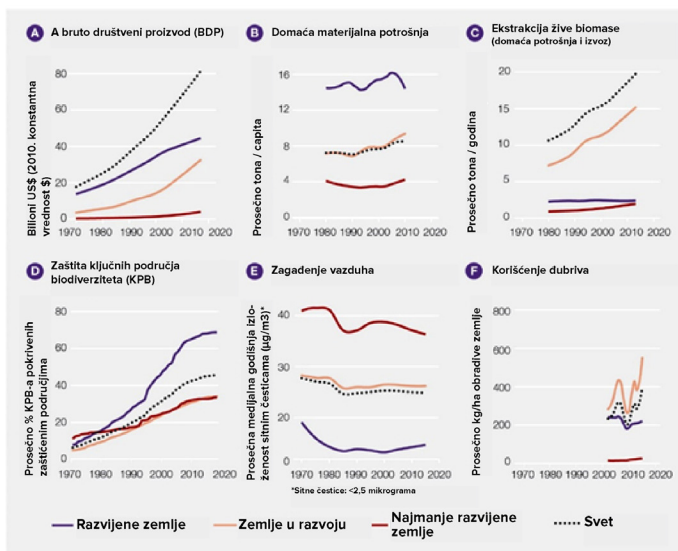
U šestom izveštaju o „Perspektivi svetske životne sredine“ (engl. Global Environment Outlook, GEO-6) Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu se došlo do zaključka kako svet zaostaje u pokušaju da ostvari ekološku dimenziju Ciljeva održivog razvoja ili drugih ekoloških ciljeva dogovorenih na međunarodnom nivou do 2030. godine, niti prati zacrtanu dinamiku ostvarivanja dugoročne održivosti do 2050. godine.⁵⁴

- Ranije i sadašnje **emisije gasova staklene bašte** već su uvele svet u produženi period klimatskih promena uz višestruke i rastuće ekološke i društvene rizike.
- Projekcija je da će **zagađenje vazduha** i dalje imati znatne negativne efekte na zdravlje, te da će godišnje izazvati između 4,5 miliona i 7 miliona preuranjenih smrti do polovine ovog stoleća.
- **Gubitak biodiverziteta** usled prenamene korišćenja zemljišta, fragmentacije staništa, preterane eksploatacije i nezakonite trgovine divljim životinjama, zagađenja i klimatskih promena dovodi do masovnog izumiranja vrsta, uključujući kritično važnih karika u ekosistemu, poput oprašivača.

- **Plastični otpad u morima**, uključujući mikroplastiku, javlja se na svim nivoima morskih ekosistema, i takođe se pojavljuje u staništima riba i ljuskara u zabrinjavajućim količinama i zabrinjavajuće često.
- **Degradacija zemljišta** predstavlja rastuću pretnju za ljudsko blagostanje i ekosisteme, pogotovo za one u ruralnim oblastima čiji prihodi za život najviše zavise od zemlje.
- **Prirodni resursi**, uključujući slatkovodne resurse i okeane, često se isuviše eksploatišu, loše se njima upravlja i često su zagađeni.
- **Infekcije otporne na antibiotike** odnose više od 700.000 života godišnje širom sveta – što je brojka za koju se već predviđalo i pre pandemije COVID-a 19 da će se znatno uvećati. Uticaj pandemije na zdravstvene usluge će verovatno dodatno uvećati tu brojku.
- Štetan uticaj **neodgovarajućeg korišćenja pesticida, teških metala, plastike i drugih supstanci** je ozbiljan razlog za zabrinutost, pošto se sve te supstance pojavljuju u zabrinjavajuće visokoj koncentraciji u našem lancu prehrane.

Postoje važne razlike između razvijenih zemalja, onih u razvoju i najmanje razvijenih privreda u pogledu ekološke održivosti njihovih ekonomija (vidi grafikon dole).⁵⁵ Globalni BDP se realno učtvostručio, pri čemu je najveći deo rasta ostvaren u razvijenim i zemljama u razvoju (A). Ekstrakcija žive biomase (npr., usevi, riba) radi zadovoljavanja domaće potražnje i za izvoz je najveća u zemljama u razvoju, i ubrzano i dalje raste (B). Međutim, potrošnja materijalnih dobara per capita (iz uvoza i domaće proizvodnje) je najveća u razvijenim zemljama (C). Sveukupna zaštita ključnih područja biodiverziteta raste, s tim što je najveća u razvijenim zemljama (D); zagađenje vazduha je najveće u najmanje razvijenim zemljama (E), dok su izazovi raspršenih izvora zagađenja što potiču od đubriva najveći u zemljama u razvoju (F).

Izvor: IPBES (2019), Globalna procena biodiverziteta i usluga ekosistema

Uz ovu jasnu i prisutnu pretnju celokupnom životu na Zemlji, vlade bi trebalo da razmotre dodatne mere, što bi moglo iziskivati promene načina života za njihove građane radi održanja ekonomija unutar ograničenja koja nam postavlja naša planeta.

Ovakve mere bi iziskivale od zemalja da teže neto nultim emisijama ugljen dioksida do 2050. godine, smanjenju korišćenja materijalnih dobara i nagrađivanju cirkularne ekonomije koja smanjuje zagađenje i otpad. To se, ponajpre, odnosi na velike potrošače koji se pretežno nalaze u bogatijim zemljama.

Jednako je urgentna i potreba za odmeravanjem aktivnosti potrebnih da bi se ostvarila „pravična tranzicija“. To će omogućiti upravljanje promenom procesa potrošnje i proizvodnje koji su od životne važnosti za poništavanje pretnje koju donose klimatske promene. Kao proces koji prožima celokupnu privredu, on će stvoriti planove, politike i investicije koji će omogućiti održivu budućnost uz punu zaposlenost, dostojanstven rad i socijalnu zaštitu.

Delotvoran proces „pravične tranzicije“ iziskuje socijalni dijalog između vlada, poslodavaca i sindikata radi razvoja mera za izgradnju poverenja i garantovanje sigurne podrške u vidu prihoda za pogođene radnike, skupa s programima prekvalifikacije i preraspoređivanja. Već je 80 zemalja prihvatilo mere „pravične tranzicije“ u okviru Samita Ujedinjenih nacija za klimatsku akciju⁵⁶ i Šlezijske deklaracije⁵⁷. Međutim, preko je potrebna implementacija ovih planova. Štaviše, samo je manji deo zemalja ažurirao svoje nacionalne planove za smanjenje emisija gasova staklene bašte shodno Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama da bi uneo mere „pravične tranzicije“.

5. Demokratska prava i slobode

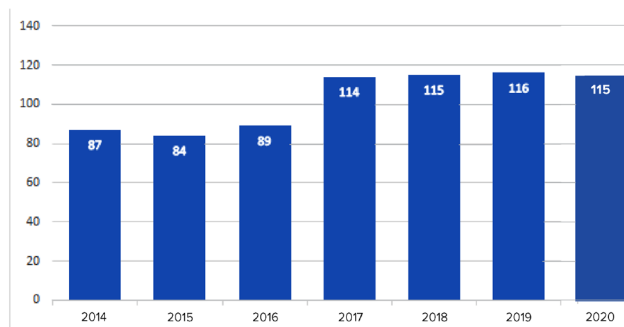
Demokratija je u krizi širom planete, a demokratski prostor se uporno sužava. MKS-ov Globalni indeks prava za 2020. godinu raskrinkava sistematske pokušaje podriivanja slobode i demokratije, te pokazuje kako su se takva kršenja umnožila tokom prošlih šest godina. U 2020. godini, 56 zemalja je uskratilo ili ograničilo slobodu govora i okupljanja, a globalno postoji zabrinjavajuća erozija posvećenosti vlada demokratskim procesima i pluralizmu.⁵⁸

Sindikalna prava, uključujući slobodu udruživanja, pravo na kolektivno pregovaranje i pravo na štrajk, pogotovo su na udaru. Urušavanje društvenog ugovora između radnih ljudi, vlada i preduzeća je dovelo do toga da se broj zemalja koje uskraćuju radnicima pravo na osnivanje sindikata ili pridruživanje sindikatu povećao sa 92 u 2018. na 106 u 2020. godini.⁵⁹

Štaviše, kolektivno pregovaranje se našlo pod pritiskom u mnogim zemljama od izbijanja finansijske krize 2008. godine. U proseku se pokrivenost kolektivnim pregovaranjem u zemljama članicama OECD-a smanjila za četvrtinu, spustivši se sa 45% u 1985. na 32% u 2017. godini.⁶⁰ U 2020. godini, ozbiljna kršenja prava na kolektivno pregovaranje su zabeležena u 115 zemalja, dok je u 123 zemlje narušeno pravo na štrajk.⁶¹

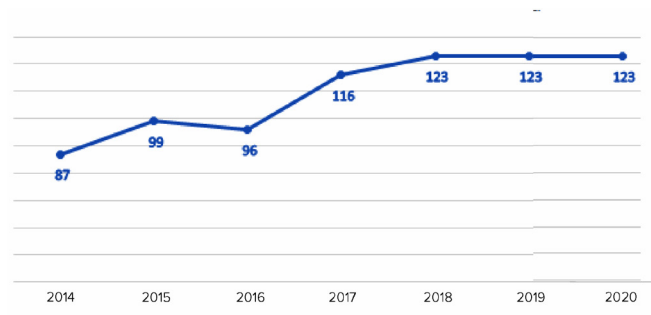
Autoritarne, desničarske vlade razaraju demokratski prostor, prava i slobode, uključujući slobodu govora, slobodu udruživanja i slobodu okupljanja. U Globalnom indeksu prava za 2020. godinu se iznose podaci za nekoliko zemalja koje dopuštaju krivično gonjenje po osnovu nejasno sročeni zakona o kleveti usmerenih protiv političkih disidenata i aktivista građanskog društva, izveštava se o optužbama za korupciju i sve goroj ekonomskoj i političkoj situaciji. Štaviše, migranti i druge manjinske grupe su podneli najveći teret državnih zloupotreba kako u demokratijama, tako i u autoritarnim zemljama. Ukoliko se ne reaguje, takva kršenja ugrožavaju slobodu čitavih društava.⁶²

Broj zemalja gde su prijavljeni slučajevi kršenja prava na kolektivno pregovaranje

Izvor: MKS (2019), Globalni indeks prava

Broj zemalja gde su prijavljeni slučajevi kršenja prava na štrajk

Izvor: MKS (2019), Globalni indeks prava

Poverenje u demokratiju se urušilo. Samo jedna trećina svetskog stanovništva veruje kako je njihov glas bitan. Mladi ljudi dižu ruke od demokratije. Samo 30% Amerikanaca rođenih u osamdesetim godinama prošlog veka smatra kako je „suštinski važno“ živeti u demokratiji, dok samo 32% mladih u Evropi vidi demokratiju kao jednu od pet najvažnijih društvenih vrednosti.⁶³

Korupcija nagriza tkivo društva. Ona podriiva poverenje ljudi u političke i ekonomske sisteme, institucije i lidere.⁶⁴ Indeks percepcije korupcije za 2019. godinu ukazuje kako je korupcija prisutnija u zemljama gde se velika količina novca može slobodno ulivati u predizborne kampanje i gde vlade slušaju samo glasove bogatih ili pojedinaca s „dobrim vezama“.⁶⁵ U Latinskoj Americi, na primer, 90% privrede kontrolišu desničarske vlade.⁶⁶

U međuvremenu, sistematsko rastavljanje temelja demokratije i nasilno gušenje protesta ugrožavaju mir i stabilnost.⁶⁷ Represiji i uskraćivanju pristupa pravdi se pribegava da bi se potisnulo doba gneva.⁶⁸

Demokratija je uistinu važna – vlade je moraju postaviti u središte načina na koje mere uspeh zemlje. Skorašnji protestni pokreti u svakom kutku sveta su ilustracija široko rasprostranjenih, narodnih zahteva za boljom upravom zbog deficita koji postoji između onoga što ljudi žele i toga što im vlade isporučuju.⁶⁹

Ako usvoje mere kojima se podupiru demokratska prava i slobode, zemlje mogu očekivati da će razviti ekonomije i društva koja su pravičnija nego ona o kojima sudimo samo po osnovu BDP-a. Ljudi žele da njihove vlade prerade ekonomska pravila kako bi se podsticao rast i ostvarilo blagostanje za sve. Prema MKS-ovoj Globalnoj anketi, 85% ispitanika želi izmenu pravila globalne ekonomije. Oni žele da vlade postupaju u interesu ljudi.⁷⁰ Za to je ključno da se realizuju obećanja data u MOR-ovoj Stogodišnjoj deklaraciji, a što bi obezbedilo oporavak i otpornost u globalnoj ekonomiji.⁷¹

Da bi se to postiglo, treba da vlade prerade okvir za planiranje i izveštavanje kako bi se obezbedilo polaganje računa, transparentnost i poštovanje vladavine prava. **Snažne demokratije su izgrađene na takvim temeljima.** Ako se ljudima ne garantuju glasačka prava i pravične izborne granice i procesi; ako nema interakcije s njima mimo glasačke kutije putem konsultacija, tripartitnih struktura i socijalnog dijaloga; ako se ignorišu druge mere čiji je cilj da se čuju glasovi zajednice, onda se neće zaustaviti uspon autoritarnih režima, a ekstremističke desničarske grupe će i dalje privlačiti one koji se osećaju isključenima.⁷²

6. Angažman ljudi

Omogućiti da se glas ljudi čuje je od životnog značaja za produbljivanje poverenja u demokratiju. Skoro 40% ljudi veruje kako ih njihove vlade ne slušaju, niti reaguju na njihove zabrinutosti.⁷³

Druga istraživanja ukazuju da ukoliko je osoba mlađa, utoliko je taj osećaj snažniji, i često je iskustvo isključenosti veće. Mada vlade treba da prihvate odgovornost za upravljanje, u svim snažnim demokratijama lideri moraju aktivno slušati i reagovati na zabrinutosti njihovih građana. Zdrave demokratije bi trebalo da omoguće delovanje spektra mehanizama putem kojih se građanima i rezidentima u zemlji omogućava da se pitaju pri donošenju odluka koje imaju uticaja na njihove živote. Izazov je kako to ostvariti mimo glasačke kutije, a da bi se obezbedilo da se glas ljudi čuje između izbora i da bi im se omogućilo da se uistinu uključe u rešavanje problema.

Sindikati predstavljaju otelotvorenje angažmana ljudi, kako u njihovim profesionalnim životima, tako i u društvu. Ograničenja za sindikalno organizovanje i pregovaranje umanjuju tu dimenziju, ali čak i tamo gde se ova prava poštuju kako i treba, postoje dodatni načini da se omogući sudelovanje ljudi.

Umesto korišćenja periodičnih, subjektivnih merila za utvrđivanje „uspeha“ zemlje – bez obzira da li se radi o BDP-u ili nečemu drugom, vlade bi trebalo da prihvate kako demokratije moraju biti otvorene i transparentne, te polagati račune za svoj rad u svakom trenutku, i moraju obezbediti načine da se to ostvari. Tamo gde protestni pokreti ogole manjkavosti i gde su vlade prisiljene da razmotre zabrinutosti ljudi, participatorni procesi se moraju osmisliti kako bi se poboljšao kvalitet demokratije.

Građanske porote/građanske skupštine

Jedan pristup su savetodavne „mini javnosti“, koje se često nazivaju „građanskim porotama“. Nazivaju se porotama jer su nastale po ugledu na sudske porote gde se ljudi odabiraju kako bi činili predstavničku grupu koja će razmatrati dato pitanje. Ove porote se takođe nazivaju „mini javnostima“ jer se biraju na način koji odslikava demografsku sliku pogođene zajednice. Pozivnice se raspodeljuju po metodu slučajnog uzorka, i potom se od ljudi koji su se prijavili da učestvuju stvara konačna predstavnička grupa putem selekcije po metodu poluslučajnog uzorka. Studije pokazuju kako pretežna većina ovih ljudi nije ranije imala priliku da učestvuje u donošenju odluka koje na njih utiču. To je jedan od načina za produbljivanje i proširivanje demokratske prakse putem koje se zajednicama daje snažniji glas.

Ove mini javnosti se potom sastaju i održe nekoliko zasedanja, uz podršku strogo nezavisnih, umešnih moderatora, kako bi saslušale stručnjake i postavile im pitanja, i nastupale skupa kao zajednica radi identifikovanja izazova, prilika i rešenja za probleme s kojima se suočava njihova zajednica. Cilj je da mini javnost izradi putem konsenzusa skup preporuka koje će potom predložiti donosiocima odluka. Redovnost s kojom se dostiže zajednička vizija zajednice je upadljiva odlika ovih demokratskih inovacija.

Rezultati pokazuju kako ovaj proces ostvaruje veću transparentnost u vladinim procesima tako što donosioci odluka produbljuju kvalitet angažmana zajednice i daju tim zajednicama osećaj neposrednog vlasništva nad odlučivanjem. To je veoma dragoceno u obezbeđivanju odluka vlade koje su najviše usklađene s realnim potrebama zajednice. Minimizuje se rizik od toga da javnu politiku ograničavaju pristrasnosti donosilaca odluka ili da se ignoriše zahvaljujući lobiranju moćnih interesnih grupa

Davanje glasa ljudima putem žrebanja – reprezentativnog odabira ljudi iz zajednice – takođe stiče popularnost u slučaju gradova, predstavljanja zajednice, raspodele radnih zadataka u nekim zadrugama i drugih konsultativnih ili predstavničkih mehanizama.

U **Australiji**, lokalne i državne vlasti i zakonom određene komunalne službe koriste građanske porote da bi uključile zajednicu u rešavanje pitanja poput prioriteta politika, [budžetiranja](#), [utvrđivanja cene vode](#), [kvota za rodnu ravnopravnost](#) i [infrastrukturnog planiranja](#).⁷⁴

U **Irskoj**, vlada je ovlasila jedan broj [građanskih skupština](#) da daju savete o ustavnim pitanjima koja su potom završila na referendumu, poput bračne ravnopravnosti, reforme propisa o abortusu i, trenutno, rodne ravnopravnosti.⁷⁵

U **Belgiji**, [regionalne vlade](#) su ustanovile [građanske skupštine](#) koje zasedaju paralelno s parlamentom i daju savete o pitanjima koja su identifikovali građani.⁷⁶

[Škotska vlada](#) je 2019. godine ustanovila **Građansku skupštinu Škotske** (*Seanadh Saoranaich na h-Alba*) od 100 članova koja raspravlja o tri široka pitanja važna za škotsko društvo:

- Kakvu vrstu zemlje želimo da izgradimo?
- Kako najbolje možemo prevazići izazove s kojima se suočavamo, uključujući one koje proističu iz Bregzita?
- Šta treba dodatno preduzeti kako bi ljudi dobili dovoljno detaljne informacije na kojima će temeljiti svoj izbor u pogledu budućnosti zemlje?

U **Francuskoj**, nakon nemira, koalicija „zelenih i žutih prsluka“ („građanski prsluci“) objavila je u januaru 2019. otvoreno pismo u kome pozivaju predsednika Makrona da ustanovi jednu skupštinu kao izlaz iz demokratske, društvene i ekološke krize. To je bio snažan poziv zahvaljujući prisustvu vodećih aktera iz zelenih i socijalnih pokreta. To je za posledicu imalo stvaranje „Građanske skupštine za klimu“, koju čini 150 građana pozvanih korišćenjem nasumično odabranih telefonskih brojeva. Od ove [građanske skupštine](#) je zatraženo da formuliše predloge za „smanjenje francuskih emisija [gasova staklene bašte](#) za najmanje 40% u poređenju s 1990. godinom, u duhu socijalne pravde“. Nekih 150 predloga su formulisani i podnet je predlog da se po njima postupi.

Digitalni angažman

Mada se većina savetodavnih procesa održava licem u lice, povećava se broj onlajn procesa radi privlačnija mladih osoba, ljudi iz regiona ili zemalja i ljudi koji nisu u stanju ili nisu voljni da učestvuju na sastancima licem u lice. Platforma koja se koristi u ovu svrhu je [Synthetron](#), koja se koristila u sklopu inicijalnog [G1000 u Belgiji](#)⁷⁷ i putem koje se angažuju mladi ljudi iz osam zemalja za [Globalni omladinski klimatski ugovor](#).⁷⁸

Mehanizmi za onlajn konsultacije mogu potencijalno ukloniti mnoge barijere uključivanju glasova običnih ljudi na svim nivoima upravljanja. Sve je veći broj vla-

da koje uključuju transparentniji i široko zasnovan pristup određivanju prioriteta, budžetiranju i planiranju, uz savetodavne konsultativne metode i izveštavanje javnosti o merilima mimo BDP-a.

Vlade blagostanja

Škotska, Novi Zeland, Island i Vels se slažu kako „razvoj“ u dvadeset prvom stoleću iziskuje ostvarivanje ljudskog i ekološkog blagostanja. Kao niz „vlada blagostanja“ (engl. 'wellbeing governments', WEGo),⁷⁹ one su se opredelile za:

- saradnju u traganju za inovativnim pristupima u politikama radi stvaranja ekonomije blagostanja – razmenjujući saznanja o onome što deluje i onome što ne deluje u procesu kreiranja politika za promenu;
- napredak ka Ciljevima održivog razvoja UN-a, u skladu s Ciljem 17, podsticanjem partnerstva i saradnja u identifikovanju pristupa za ostvarivanje blagostanja;
- hvatanje u koštac s hitnim ekonomskim, socijalnim i ekološkim izazovima našeg doba.

Njih podržava Savez za ekonomiju blagostanja (engl. Wellbeing Economy Alliance),⁸⁰ nevladina organizacija koja se uskladila s ambicijama MKS-ove vodeće kampanje za obnavljanje poverenja u demokratiju i veruje kako je angažman ljudi od kritičnog značaja jer socijalni dijalog funkcioniše.

Krajnji bilješke

1. MKS (2017), [Globalna anketa](#).
2. Vidi, na primer, [MOR-ov Globalni izveštaj o zaradama 2016-2017](#).
3. OECD (2017), Odvajanje zarada od produktivnosti: Činjenice na makro nivou. Radni dokument ekonomskog odeljenja br. 1373.
4. Ortiz i Kamins (2019), „[Stežanje kaiša“ je nova normalnost](#).
5. Baza podataka Svetske banke za globalni BDP (denominovano u USD, u bilionima) i globalni BDP per capita (denominovano u USD, u bilionima) na osnovu podataka iz 2000-2018 (poslednje dostupne godine).
6. Ekonomska komisija UN-a za Aziju i Pacifik i Oksfam (2017), Oporezivanje za zajedničko blagostanje.
7. Zasnovano na brojkama Svetske banke i Zavoda za statistiku SAD (2018).
8. Ministarstvo rada SAD, Molbe za isplatom naknada za nezaposlenost, sedmična statistika (saopštenje za štampu), 13. avgust 2020, <https://www.dol.gov/ui/data.pdf>. Institut za ekonomsku politiku, „[Milion radnika se oslanjaju na naknade za nezaposlenost koje se sputavaju i smanjuju](#)“.
9. MOR-ov Izveštaj o svetskoj socijalnoj zaštiti [2017-2019](#).
10. MOR-ov Komitet za primenu standarda (2019), Izveštaj o MOR-ovom opštem istraživanju minimuma socijalne zaštite.
11. Vidi, na primer, zaključke Stiglic-Sen-Fitusijeve komisije (2008), [Merenje ekonomskog učinka i ponovno razmatranje društvenog napretka](#).
12. Za sažetke na tu temu, vidi Evropska agencija za životnu sredinu (2015), [Kontinuirani privredni rast?](#); Institut za svetske resurse (2016), [Putevi ka razdvajanju: 21 okrug smanjuje emisije ugljeničnih gasova, povećavajući pri tome BDP](#).
13. Zavod za statistiku Ujedinjenog Kraljevstva (2019), [Odvajanje privrednog rasta od emisija ugljeničnih gasova](#).
14. Sadašnja linearna privreda se zasniva na (1) proizvodnji koja koristi obilje sirovina, (2) potrošnji i generisanju otpada sada kako bi se čišćenje obavilo kasnije, a sve to (3) uzimajući u obzir kako naša planeta ima neograničeni kapacitet za odlaganje otpada. Cirkularna ekonomija, nasuprot tome, bi bila zasnovana na (1) smanjenju otpada u proizvodnji, (2) obezbeđivanju oporavka za (prirodne) resurse, (3) korišćenju održivih materijala, (4) očuvanju sirovina i zdravlja čitave planete, (5) odvajanju privrednog rasta od korišćenja resursa, (6) obezbeđivanju da resursi očuvaju najveću vrednost koliko god je to moguće, i konačno, (7) odgovornoj potrošnji.
Za dodatne informacije vidi: Program Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (2019), Unapređenje održive potrošnje i proizvodnje, Cirkularnost u privredi sutrašnjice.
Mekinzijev globalni institut (2015), [Moć pariteta: Kako unapređivanje ravnopravnosti žena može dodati \\$12 biliona globalnom rastu](#).
15. MOR (2018), Žene i muškarci u neformalnoj ekonomiji: Statistička slika.
16. Statistika indijske Asocijacije samozaposlenih žena (engl. SEWA).
17. Stiglic-Sen-Fitusijeva komisija (2008), Merenje privrednog učinka i ponovno razmatranje društvenog napretka.
18. MOR-ova Globalna komisija za budućnost rada (2019), Rad za svetliju budućnost.
19. Za detaljniji predlog za merenje globalnog siromaštva, vidi Barou (2019), [Svetska banka treba da razume siromaštvo i koliko porodicu košta da sastavi kraj s krajem \(engl. The World Bank Needs to Understand Poverty and What it Actually Costs a Family to Live on\)](#).
20. MOR (2019), Svetska perspektiva zapošljavanja i socijalne politike.
21. MOR (2019), Globalni udeo rada u prihodima i raspodela: Ključni nalazi.
22. MOR (2020), Svetska perspektiva zapošljavanja i socijalne politike.
23. U ovoj proceni se ne uzimaju u obzir dodatni gubici radnih mesta usled COVID-a 19. Za ažurirane podatke vidi [MOR-ov monitoring](#) uticaja pandemije na svet rada.
24. Oksfam (2020), Vreme je za negu: <https://www.oxfam.org/en/research/time-care>.
25. MKS (2016), Skandal: Unutar globalnog lanca snabdevanja 50 najvećih kompanija: https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/pdffrom-tlines_scandal_en-2.pdf.
26. *Gardijan* (21. jul 2020) Džef Bezos, najbogatiji čovek na svetu, dodao je 10 milijardi funti svom bogatstvu za samo jedan dan: <https://www.theguardian.com/technology/2020/jul/21/jeff-bezos-the-worlds-richest-man-added-10bn-to-his-fortune-in-just-one-day>.
27. Brojke su oslanjaju na srednjih 40% udela u prihodima. Baza podataka o svetskoj nejednakosti, podacima je pristupljeno u februaru 2020, brojke iz 2016. godine (poslednje dostupne brojke).
28. Dombr, B., Veber, A., & Elia, L. (2012), Pregled literature o prihodovnoj nejednakosti i efektima socijalnih ishoda.
29. Wilkinson, R. and Picket, K. (2009), *Nivo duha, Zašto društva u kojima je više jednakosti uvek funkcionišu bolje?*
30. Izveštaj o svetskoj nejednakosti za 2018. godinu.
31. MOR (2020), Svetska perspektiva zapošljavanja i socijalne politike.
32. Oksfam (2020), Vreme je za negu.
33. MOR (2018), Žena i muškarci u neformalnoj ekonomiji: Statistička slika.
34. MKS (2016), Ulaganje u ekonomiju nege: Put ka rastu: <https://www.ituc-csi.org/investing-in-the-care-economy-a>.
35. MOR (2019), Svetska perspektiva zapošljavanja i socijalne politike.
36. Vidi, na primer, MKS (2018), Argumenti za rast zasnovan na zaradama.
37. Svetska banka (2012), Balansiranje propisa zarad stvaranja radnih mesta.
38. Ibid.
39. MKS (2016), Skandal: Unutar globalnih lanaca snabdevanja 50 najvećih kompanija.
40. OECD (2016), Perspektiva zapošljavanja.
41. To je pogoršano zbog krize usled pandemije COVID-a 19. MOR-ova [Kontrolna tabla s podacima: Monitoring socijalne zaštite](#) prati reagovanje sistema socijalne zaštite na COVID-19 širom sveta.
42. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_604882.pdf
43. Svetska banka i Svetska zdravstvena organizacija (2017) [Pračenje univerzalne pokrivenosti zdravstvenom zaštitom: Globalni izveštaj o monitoringu](#).
44. Institut za prekomorski razvoj (engl. ODI) (2016), [Globalna kriza brige o deci: Ko nosi teret?](#)

45. Svetska banka (2018), Ulaganje u brigu o deci za ekonomsko osnaživanje žena.
46. UNESCO (2018), Jedno od petoro dece, adolescenata i mladih ne pohađa školu.
47. Fondacija „Fridrih Ebert“ (2017), [Indeks minimuma socijalne zaštite](#).
48. Evropska komisija (2013), Dokazi o demografskim i društvenim trendovima, doprinos socijalnih politika inkluziji, zapošljavanju i privredi.
49. Vlada Australije: Ministarstvo spoljnih poslova i trgovine (2014), Socijalna zaštita i rast: Sinteza istraživanja. Socijalna zaštita i rast: Sinteza istraživanja.
50. Oksfam (2019), Javno dobro ili privatno bogatstvo?
51. Ibid.
52. Ibid.
53. UN životna sredina (2019), [Globalna perspektiva životne sredine 6](#).
54. Međuvladina platforma za naučnu politiku o biodiverzitetu i uslugama ekosistema (engl. IPBES) (2019), [Globalna procena biodiverzitetu i usluga ekosistema](#).
55. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_721144/lang-en/index.htm
56. <https://cop24.gov.pl/presidency/initiatives/just-transition-declaration/>
57. Globalni indeks prava za 2020: <https://www.ituc-csi.org/ituc-global-rights-index-2020>
58. Ibid.
59. Pregovaranje za napredak, OECD 2019, str. 44 (<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/1fd2da34-en.pdf?expires=1583500290&id=id&accname=ocid54006929&checksum=C26A2245323A25C55E1F31C9B6541455>)
60. MKS-ov Globalni indeks prava za 2020: <https://www.ituc-csi.org/ituc-global-rights-index-2020>
61. <https://freedomhouse.org/article/new-report-freedom-world-2020-finds-established-democracies-are-decline>
62. MKS-ove vodeće kampanje i četiri stuba za delovanje u 2020.
63. <https://www.transparency.org/what-is-corruption>
64. <https://www.transparency.org/cpi2019?/news/feature/cpi-2019>
65. <https://freedomhouse.org/article/new-report-freedom-world-2020-finds-established-democracies-are-decline>
66. Izveštaj o ljudskim i sindikalnim pravima za 2019.
67. Izveštaj o ljudskim i sindikalnim pravima za 2019.
68. Nakon zatišja zbog COVID-a 19, došlo je do ponovnog uspona protestnih pokreta. Vidi: [Globalna inicijativa za ekonomska, socijalna i kulturna prava \(engl. GIESCR\) – Svetski protesti i ljudska prava](#).
69. MKS-ove vodeće kampanje i četiri stuba za delovanje u 2020.
70. https://www.ilo.org/wcmstp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_711674.pdf
71. MKS-ove vodeće kampanje i četiri stuba za delovanje u 2020.
72. MKS-ov Globalni indeks prava za 2020: <https://www.ituc-csi.org/ituc-global-rights-index-2020>.
73. <https://delibdemjournal.org/articles/abstract/145/>. Melburn, Australija: <https://www.yvw.com.au/about-us/news-room/citizens-jury-help-determine-water-services-and-pricing>.
74. Viktorija, Australija: <https://womensagenda.com.au/politics/a-citizens-jury-in-victoria-managed-to-reach-a-consensus-on-gender-quotas/>. Bejsvoter, Australija: https://engage.bayswater.wa.gov.au/building-bayswater/news_feed/community-panel.
75. <https://www.citizensassembly.ie/en/>
76. <http://constitutionnet.org/news/belgiums-experiment-permanent-forms-deliberative-democracy>
77. <https://synthetron.com/blog/case-study/g1000/>
78. <https://www.globalyouthclimatepact.org/>
79. <https://wellbeingeconomy.org/wego>
80. <https://wellbeingeconomy.org/>

